
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.31>

Коваль С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Koval' Svetlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДИКА

ACCOUNTING FOR CALCULATIONS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES THEIR ORGANIZATION AND METHODOLOGY

У статті розглянуто особливості організації та здійснення обліку розрахункових операцій аграрних підприємств. Виявлені їх вузькі місця та джерела можливих зловживань. Вказані основні нормативні документи та міжнародні й національні стандарти забезпечення бухгалтерського обліку. Здійснено також класифікацію розрахункових операцій, а також використання для їх обліку балансових та позабалансових рахунків. Удосконалення організації та обліку розрахунків та збільшення значимості їх використання в управлінні доцільно розглядати з точки зору посилення достовірності аналітичної складової обліку. Для цього було розроблено напрями практичного вирішення вказаного завдання.

Ключові слова: баланс, облік, організація, позабалансові рахунки, розрахункові операції, особливості, договори, міжнародні й національні стандарти, контракти, аграрні підприємства.

В статье рассмотрены особенности организации и осуществления учета расчетных операций аграрных предприятий. Выявлены их узкие места и источники возможных злоупотреблений. Указаны основные нормативные документы и международные и национальные стандарты обеспечения бухгалтерского учета. Осуществлена также классификация расчетных операций, а также использование для их учета балансовых и внебалансовых счетов. Усовершенствования организации и учета расчетов и увеличение значимости их использования в управлении целесообразно рассматривать с точки зрения усиления достоверности аналитической составляющей учета. Для этого были разработаны направления практического решения указанной задачи.

Ключевые слова: баланс, учет, организация, забалансовые счета, расчетные операции, в особенности, договоры, международные и национальные стандарты, контракты, аграрные предприятия.

The article discusses the features of the organization and implementation of accounting of settlement operations of agricultural enterprises. Their bottlenecks and sources of possible abuses are revealed. The main normative documents and international and national accounting standards are specified. The classification of settlement transactions, as well as the use of balance sheet and off-balance sheet accounts for their accounting, has also been carried out. It is advisable to consider the improvement of the organization and accounting of calculations and the increase in the significance of their use in management in terms of enhancing the

reliability of the analytical component of accounting. For this purpose directions of the practical solution of the specified problem have been developed. In the new market economy, enterprises, including agricultural ones, operate on the basis of various forms of ownership and with the use of various organizational and legal forms-private, joint, cooperative, etc. Therefore, accounting and evaluation of economic activity results have acquired a different meaning and functions. It became necessary to establish property relations with the founders, investors, contractors, tenants and landlords, as well as with the state-regarding the payment of taxes and other mandatory payments to the budget and extra-budgetary funds. Public interests demanded that the Accounting of property, liabilities, all business transactions, the identification of the results of their conduct, objects of taxation, etc. were carried out according to uniform rules. This makes it possible to ensure comparability and certain unification of all financial relations of enterprises with the state and other entities that have the right to demand information on the activities of agricultural enterprises. Economic activity of any subject of agrarian management is connected with use of money, material and non-material values. The basis of their continuous cycle are economic processes. Through the time difference between the time of delivery and payment of bills in agricultural enterprises there is a current accounts payable for goods, works and services.

Key words: *balance sheet, accounting, organization, off-balance sheet accounts, settlement operations, in particular, agreements, international and national standards, contracts, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. На основі різних форм власності у новій ринковій економіці підприємства, у т.ч. аграрні, функціонують різні організаційно-правові форми, – приватної, спільної, кооперативної та ін. Тому іншого значення й функцій набули облік і оцінка результатів господарської діяльності. Це стало необхідним для встановлення майнових відносин із засновниками, інвесторами, контрагентами, орендарями й орендодавцями, а також з державою – із приводу сплати податків і інших обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів.

Публічні інтереси зажадали, щоб бухгалтерський облік майна, зобов'язань, усіх господарських операцій, виявлення результатів їхнього проведення, об'єктів оподаткування і т.д. проводилися за єдиними правилами. Це дає можливість забезпечити порівнюваність та певну уніфікацію усіх фінансових відносин підприємств із державою, іншими суб'єктами, що мають право вимагати представлення інформації про діяльність аграрних підприємств.

Господарська діяльність будь-якого суб'єкта аграрного господарювання пов'язана з використанням коштів, матеріальних і нематеріальних цінностей. Основою їх безперервного кругообігу є господарські процеси. Однією з важливих передумов подальшої діяльності аграрних підприємств є процес постачання, що тісно пов'язаний з розрахунковими операціями, які можуть призводити до утворення зобов'язань. Через різницю у часі між моментами постачання та сплати за рахунками в аграрних підприємств виникає поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги.

Даний вид зобов'язань є тимчасово вільними обіговими коштами та здійснює суттєвий вплив на фінансову стійкість і платоспроможність суб'єкта господарювання. Тому їх розмір потрібно ретельно контролювати. Причиною виникнення значної кредиторської заборгованості часто стає недосконалість розрахунків з постачальниками та підрядниками, недбалість і помилки працівників, шахрайство та зловживання службовими повноваженнями.

Як наслідок – порушення фінансової й розрахункової дисципліни. Тому правильне, ефективне та своєчасне ведення розрахунків з постачальниками та підрядниками, достовірне відображення облікової та аналітичної інформації щодо розрахункових операцій набуває великого значення, спонукає необхідність їх вдосконалення. Тому обрана тематика досліджень є актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що вирішенню проблем організації та бухгалтерського обліку розрахункових операцій суб'єктів

господарювання агросфери присвячені праці вітчизняних науковців: Л. Мармуль, В. Плаксієнка, Л. Рибіної, О. Сарапіної, О. Шевчук та ін.

Мета статті полягає у виявленні особливостей організації та обліку здійснення розрахункових операцій аграрних підприємств та обґрунтуванні напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих інструментів управління щодо зміцнення фінансово-економічного становища підприємств агросфери є контроль за фактичним станом їх розрахунків, динамікою дебіторської та кредиторської заборгованості, виявлення фактів навмисного спотворення облікових даних суб'єктами господарських зв'язків. При цьому важливого значення набувають питання законності обмінних операцій, їх доцільності, документальної обґрунтованості та правильності відображення у бухгалтерському обліку та обліково-фінансовій звітності.

Існуючі методологічні засади управління, як і практика організації бухгалтерського обліку розрахунків, не завжди використовують можливості посилення позитивного впливу обліку і контролю за дотриманням розрахунково-платіжної дисципліни суб'єктів підприємницької діяльності. Тому одними із напрямів вирішення проблеми ефективного управління розрахунками є виявлення адекватних їхній сутності класифікаційних ознак, розробка науково-обґрунтованої системи їх обліку. Поряд з цим, додаткового осмислення потребує низка питань, пов'язаних із зростанням ролі розрахунків як важливішого об'єкта обліку: питання обліку договірних зобов'язань і прав; створення умов поліпшення облікової інформації та приведення її у відповідність до потреб зовнішніх й внутрішніх користувачів.

Розвиток товарного аграрного виробництва у світі склав підґрунтя інтернаціоналізації економіки і агробізнесу, обумовив потребу в уніфікованій системі розвинених розрахунків і вплинув на формування вимог до їх механізму. З точки зору державних інтересів готівково-грошові розрахунки ускладнюють здійснення контролю за грошовим обігом юридичних і фізичних осіб. Тому в Україні прийняте законодавство, що обмежує готівково-грошові розрахунки і передбачає особливу систему контролю за їх здійсненням.

У даний час в обліково-економічній літературі не виділено чітке поняття форми розрахунків. Зокрема, Л. Рибіна, викладаючи власне розуміння цієї категорії визначає форму розрахунків як "...вид носіїв боргових вимог на кошти, які відрізняються структурою документів і документообігом, часом і місцем виконання розрахунків, ступенем гарантії платежів" [1, с. 156]. Діюче законодавство України не розкриває змісту терміну "форма розрахунків", натомість наводиться перелік форм розрахунків, які застосовуються при проведенні переказу, а саме: "акредитивна, вексельна, інкасова, за гарантійними зобов'язанням, за чеками, з використанням документів на переказ.

Результати проведених досліджень свідчать, що поняття "розрахунок" та "платіж" тісно пов'язані. Так, наприклад, В. Ющенко дає таке визначення безготівкових розрахунків: "безготівкові розрахунки – це платежі, що здійснюються як у вигляді матеріального обігу паперових документів, так і у вигляді магнітних записів, магнітного зчитування, руху електронних повідомлень" [2, с. 18]. Економічна енциклопедія трактує поняття "платіж" як фінансово-грошові операції, пов'язані з розрахунками громадян, підприємств і організацій між собою, а також органами фінансово-кредитної системи [3, с. 754]. Сучасний економічний словник визначає поняття розрахунку як сплату грошей за зобов'язаннями [4, с. 26].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 13 "Фінансові інструменти", згідно з яким фінансовий інструмент – це контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого. На

це вказують Л. Мармуль, В. Плаксієнко, С. Скрипник та інші автори науково-навчального видання [5, с. 176].

Аналогічно дане поняття трактується у міжнародних стандартах фінансової звітності IAS 32 “Фінансові інструменти”. Таким чином, фінансові інструменти включають як первісні інструменти, наприклад, дебіторську й кредиторську заборгованість та цінні папери, які надають право власності, так і похідні інструменти, наприклад, фінансові опціони, ф’ючерсні та форвардні контракти.

Отже, платіжними інструментами розрахункових відносин можуть бути також фінансові інструменти, що призводить до виникнення певних особливостей стосовно об’єктів обліку в розрахунках, а саме: фінансові інструменти, на відміну від розрахунково-платіжних документів, є самостійними об’єктами бухгалтерського обліку. Використання фінансових інструментів у розрахунках надає підприємствам більш широкі можливості у прийнятті рішень щодо забезпечення своєчасного виконання зобов’язань.

На особливості методики бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків із використанням платіжних вимог впливає також предмет розрахунків. Як правило, ним може бути заборгованість перед бюджетом, заборгованість перед митними органами, фіктивні кошти, які незаконно перебувають в обігу, сума фінансових санкцій, висунутих підприємству за порушення розрахунків з бюджетом, сума боргу за векселем, розрахунки за претензіями. У разі стягнення коштів як фінансових санкцій зазначені суми у бухгалтерському обліку відображаються у складі витрат звітного періоду з відповідним впливом на фінансові результати, що відображені саме в бухгалтерському обліку [6, с. 73].

При цьому особливості методики обліку безготівкових розрахунків визначаються залежно від таких характеристик господарської операції: 1. Місцезнаходження економічного агента. 2. Наявність фактичного руху коштів при здійсненні розрахунків. 3. Результати здійснення розрахунків: за вершення господарської операції або утворення дебіторської (кредиторської) заборгованості.

Вибір ефективної форми розрахунків сприяє поліпшенню фінансового стану підприємства, зростанню його прибутку без залучення додаткових капітальних вкладень [7, с. 49]. Тому в умовах ринку вибір форми розрахунків, на нашу думку, необхідно здійснювати за такими критеріями: надійність, шляхом гарантування своєчасності надходження коштів на рахунок виробника продукції в повному обсязі; контроль через належний рівень взаємного і банківського контролю за виконанням договірних зобов’язань; прискорення документообігу; прискорення обігу коштів через скорочення термінів отримання товарно-матеріальних цінностей і термінів їх оплати покупцями; мінімальна трудомісткість розрахункових операцій.

У ринковому середовищі аграрна підприємницька діяльність будується також на системі укладених договорів постачання продукції (робіт, послуг). Оскільки договір є основним інструментом, який переміщує матеріальні та фінансові ресурси підприємства, то причини, які створюють передумови до виникнення і несвоєчасного погашення заборгованостей, можуть впливати, власне, із господарських договорів [8, с. 49].

Для узагальнення інформації про наявність та рух зобов’язань по укладених контрактах, а також контролю за їх виконанням призначено позабалансовий бухгалтерський рахунок 03 “Контрактні зобов’язання”. Слід зауважити, що План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій розглядає можливість обліку деривативів та інших контрактів, розкриття інформації щодо яких передбачено відповідними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [9, с. 51].

Для аграрного виробника традиційним залишається укладання господарських договорів товарного змісту, а операції за деривативом можна віднести до категорії другорядних. В зв’язку з цим доцільно в сучасних умовах господарювання введення в облік таких позабалансових рахунків, як “Договірні права” та “Договірні зобов’язання”. Головною особливістю, яка визначає прийоми та методи відображення господарських договорів на

позабалансових рахунках, є врахування такої умови договору, як спосіб оплати (повна передоплата, часткова передоплата, оплата після одержання продукції).

Висновки. Як показало здійснене дослідження, напрями удосконалення організації та обліку розрахункових взаємовідносин суб'єктів господарювання пов'язані з підвищенням аналітичної цінності облікової інформації. Тому при побудові аналітичного обліку розрахункових відносин необхідно звернути увагу на ряд важливих моментів. До них відносяться: 1. Класифікація розрахунків за економіко-правовим змістом. Розрахунки за попередньо укладеними договорами пропонуємо класифікувати як комерційні, що, в свою чергу, поділяються в залежності від об'єктів обліку на товарні та фінансові. 2. Встановлення видів господарських договорів (договір купівлі-продажу, договір поставання, договір підряду, договір бартеру, договір про надання послуг, договір зберігання, договір оренди, договір про товарний кредит). 3. Аналітичний облік необхідно вести за кожним окремим договором та суб'єктом договірних зв'язків. 4. Встановлення суми прострочених зобов'язань та розрахунку величини матеріального відшкодування необхідно здійснювати на основі врахування умов та строків розрахунків.

Список використаних джерел:

1. Рибіна Л.А. Роль безготівкових розрахунків в поліпшенні фінансового становища підприємств. *Вісник Сумського сільськогосподарського інституту*. Вип. 1. 2012. С. 155-157.
2. Ющенко В.А., Савченко А.С., Цюкол С.Л. Платіжні системи: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Либідь, 1998. 416 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Вид. центр «Академік», 2001. 848 с.
4. Кірейцева Г.Г. Фінансовий менеджмент: навч. пос. К.: ЦУЛ, 2010. 496 с.
5. Плаксієнко В.Я., Маренич Т.Г., Мармуль Л.О. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. К.: Центр учбової літератури, 2014. 448 с.
6. Шевчук О.А. Аспекти бухгалтерського та податкового обліку безготівкових розрахунків. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 69-76.
7. Романюк І.А. Розвиток системи оподаткування підприємств туристичного бізнесу в Україні. *Сучасний стан та пріоритети розвитку системи обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового сектору економіки*: колективна монографія. За заг. ред. Л.О. Мармуль. Херсон: Айлант, 2018. С. 47-55.
8. Петрук О.М. Бухгалтерський облік договірних зобов'язань і прав: навч. пос. Житомир: ЖІТІ, 2009. 186 с.
9. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 38(1). 2018. С. 47-53.

References:

1. Rybina, L.A. (2012). Rol bez-hotivkovykh rozrakhunkiv v polipshenni finansovoho stanovyshcha pidpryyemstv [The role of non-cash payments in improving the financial position of enterprises]. *Visnyk Sumskoho silskohospodarskoho instytutu*, 1, 155-157. (in Ukrainian)
2. Yushchenko, V.A., Savchenko, A.S. & Tsokol, S.L. (1998). *Platizhni systemy* [Payment systems]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
3. Mochernyy, S.V. (2001). *Ekonomichna entsyklopediya* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vyd. tsentr "Akademik". (in Ukrainian)
4. Kireytseva, H.H. (2010). *Finansovyy menedzhment* [Financial Management]. Kyiv: TSUL. (in Ukrainian)
5. Plaksiyenko, V.Ya., Marenych, T.H. & Marmul, L.O. (2014). *Bukhhaltersky oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh* [Accounting in production and agro-service cooperatives]. Kyiv: Tsentr uchbovyyi literatury. (in Ukrainian)
6. Shevchuk, O.A. (2011). *Aspekty bukhhalterskoho ta podatkovoho obliku bez-hotivkovykh rozrakhunkiv* [Aspects of accounting and tax accounting of non-cash payments]. *Finansy Ukrainy*, 2, 69-76. (in Ukrainian)
7. Romanyuk, I.A. (2018). *Rozvytok systemy opodatkuvannya pidpryyemstv turystychnoho biznesu v Ukraini* [Development of taxation system for tourist business enterprises in Ukraine].

In L.O. Marmul. (Ed.) *Suchasnyy stan ta priorytety rozvytku systemy obliku, opodatkuvannya y analizu vyrobnycho-ekonomichnoyi diyalnosti subyektiv hospodaryuvannya ahropromyslovoho sektoru ekonomiky* [Current status and priorities of the development of accounting, taxation and analysis of production and economic activity of economic entities of the agro-industrial sector of the economy], pp. 47-55. Kherson: Aylant. (in Ukrainian)

8. Petruk, O.M. (2009). *Bukhhaltersky oblik dohovirnykh zobov'язan i prav* [Accounting for contractual obligations and rights]. Zhytomyr: ZHITI. (in Ukrainian)

9. Ihnatenko, M.M. & Sarapina, O.A. (2018). Vplyv avtomatyzatsiyi obliku ta finansovoyi zvitnosti na bezpeku pidpryyemstv [Impact of accounting automation and financial reporting on enterprise security]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 38(1), 47-53. (in Ukrainian)